

Л2005

134105к

МУХТАР ӘҮЕЗОВ

Ахмед

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ**

М.О. ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ
ӘДЕБИЕТ ЖӘНЕ ӨНЕР ИНСТИТУТЫ
«ӘУЕЗОВ ҮЙІ» ҒЫЛЫМИ-МӘДЕНИ ОРТАЛЫҒЫ

Мұхтар Әуезов

ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ
ЕЛУ ТОМДЫҚ ТОЛЫҚ ЖИНАҒЫ

14-том

МАҚАЛАЛАР, ЗЕРТТЕУЛЕР, ПЬЕСАЛАР,
ЛИБРЕТТОЛАР

1936–1939

АЛМАТЫ
“ЖІБЕК ЖОЛЫ”
2004

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫ

821.572-122(081)Әуезов + 821.572.122-2: 82.572-122-04

ББК 84 Қаз 7-44

Ә 82

Қазақстан Республикасы Ақпарат министрлігінің бағдарламасы
бойынша шығарылып отыр

Әуезов М.

Ә 82 Шығармаларының елу томдық толық жинағы. 14-т. —
Алматы: "Жібек жолы" баспа үйі, 2004. — 376 б.

ISBN 9965-637-31-8

Мұхтар Омарханұлы Әуезов шығармаларының елу томдық академиялық толық басылымының 14-томына 1936—1939 жылдар аралығында жазылған мақалалары, зерттеулері мен драмалық шығармалары еніп отыр. "Әблыда акын", "Геройдың мол бейнелі образы", "Зор бағалы сый", "Эпос и фольклор казахского народа" сияқты мақала-зерттеулері мен "Ақан — Зайра" (қазақша), "Ахан — Зейра" (орысша) пьесасы және либреттосы қамтылған.

Кітап ғылыми жұртшылыққа, қалың оқырман қауымға арналған.

ББК 84 Қаз 7-44

Редакциялық кеңес:

Абдрахманов С., Әуезов М., Әкім Т. (жауапты хатшы), Бердібаев Р.,
Кекілбаев Ә., Қабдолов З., Қананиянов Б., Қасқабасов С. (кеңес төрағасы),
Қирабаев С., Қонаев Д., Құл-Мұхаммед М., Мағауин М., Майтанов Б. (кеңес
төрағасының орынбасары), Мұртаза Ш., Нұрғалиев Р., Нүрпейісов Ә.,
Оразалин Н., Сүлейменов О., Тасмағамбетов И.

Редакциялық алқа:

Елеукенов Ш., Есім Ф., Құндақбаев Б., Нарымбетов Ә., Сыздықов К.,
Ісмағұлов Ж., Ісімақова А.

Жауапты шығарушы — К.Рахымжанов

Қолжазбаларды салыстырып, ғылыми түсініктемелерін
жазғандар:

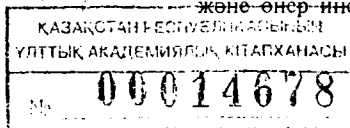
Ахетов М., Әбдіғұлов Р., Әкім Т., Болсынбаева А., Қайшыбаева Р.,
Қаныкейұлы Е., Қонаев Д., Қуанышбаев А., Майлыбай С.,
Майтанов Б., Рахымжанов К., Тойшанұлы А.

Ә $\frac{4702250201}{430(05) - 04}$ хабарланбаған — 2004

ISBN 9965-637-31-8

ISBN 5-628-02141-5

© М.О.Әуезов атындағы Әдебиет
және өнер институты, 2004

**Мақалалар,
зерттеулер**

ОН ПРЕВЗОШЕЛ ВСЕХ ГЕРОЕВ ЭПОСА

Славу и гордость своей великой родины олицетворял подлинный герой, сын из орлиного гнезда героического народа Валерий Чкалов. На радость друзьям, на страх врагам гордо реял наперекор стихиям его отважный, ведомый сердцем и искусной рукой, волшебный крылатый конь, покрывающий невиданные дали. Великий порыв, неустрашимую волю, богатырскую силу сталинского поколения выражал и красочно доказывал миру любимец всех народов Союза, красный сокол Валерий. Звонкие песни народных певцов, радостный лепет наших детей, благодарность и радость отцов и матерей приковывало к себе это дорогое имя.

Он — герой, превзошедший всех героев известного миру эпоса, сказаний и легенд.

Дали времен и народов соединились, как подкупающая своей силой героическая песня. Это — имя невиданного героизма и отваги. Оно стало бессмертным именем при жизни и в горестные дни. Пусть будет утешением для нас то, что оно останется немеркнущим именем на все времена.

ЗОР БАҒАЛЫ СЫЙ

Бүгінгі күн үкіметтен зор бағалы сый алып отырған біздің достарды мен шын жүректен құттықтаймын. Қазір жазушы атаулы барлығымыз осы тамаша жаңа хабардың әсеріндеміз. Сүйікті ұлы Отанымыздың көп тілді, бір мазмұнды совет әдебиеті үшін зор қуаныш қосылды. Ұлы одақтың бар жерінен шығып бүгін мынадай сый алып отырған барлық достар, барлық қалам серіктеріміз үшін қуаныштамыз. Салт-сана жүзінен, көркемдік тәрбие жүзінен Ұлы Октябрь өсірген совет халқының талантты, адал ұлдары Ленин-Сталиннің ұлы идеясына өздерінің беріктігін дәлелдеген еді. Олар бақытты. Бақытты болғанда, тамаша еңбектерін Ұлы Отаны, партия, совет жұртшылығы танып, сүйіп, қадірлеп, бағалағандықтан бақытты.

Дәл осы күндерде шет елдерде, фашистер зұлымдығы басқан мемлекеттерде халықтардың ең ардақты талантты ұлдары қуғында. Терең ой, көркем, өткір өнердің иелері фашистер үстемдігі жүрген елдерде құлдықта жүргенде біздің бауырлас, көп ұлтты социалистік отанымызда ұлы данышпан Сталин жолдастың әкелік бейілі, назары арқасында барлық азат халықтардың жазушы ұлдары өз отанының құрметіне ие болып отыр. Халықтың адал ұлы, совет мәдениетінің қайраткері, өршіл акын өз жүрегінің соғуын социалистік отанының ұлы жүрегінің соғуымен үндес, үйлес деп сезе алса, көрсете алса, сонысымен сүйіндіре алса, жазушы үшін одан ардақты, одан жақын не бар. Жазушы үшін одан зор идеал, одан биік бақыт бола ала ма?

Біз, қазақ совет жазушысы атаулы, бүгін өзіміздің тәрбиешіміз – ұлы совет жұртшылығымен бірге орден алған жазушының әрқайсысы үшін де қуанамыз. Олардың әрқайсысының шығармалық жеке еңбектерімен қатар, барлық тамаша совет әдебиеті үшін қуанамыз.

Сол жалпыға ортақ қуаныш қазір көз алдымызда отырған

сый алған қазақ жазушыларын көргенде, әсіресе жалынды, жақын қуаныш болып сезіледі. Бұрын екі орден алған алып қартымыз Жамбылдан бастап¹, мына бүгін қосылған Асқар, Әбділда, Тайыр, Әлжаппар және Саяділ – барлығы да өздерінің көркем шығармалық еңбектерімен біздің советтік әдебиетіміздің мақтаны болып отырған адамдар.

Еңбекші қазақ халқының ұлдары, Октябрь өсірген ұлдар – бұлар өздерінің үлгілі, талантты еңбектерінің орайына қазір зор бақытқа жетіп отыр. Ол бақыт – Отанның бұлардың еңбектерін танып, сүйі, зор бағалауы.

Енді осы ұлы сый бұлардың бұдан былайда осындай қасиетті еңбек жолында адымдап өсуіне кепіл болсын. Идея жағынан зор бағалы, көркемдік жағынан мінсіз, шебер және зор мәдениетті поэма, әңгіме, роман, пьесалар шығаруларына себепші болсын. Тамаша еңбек жолында Ленин-Сталиннің ұлы идеяларын іске асыру жолында табаны таймай, шарықтап өсулеріне себепші болсын.

ӘБДІЛДА АҚЫН

Ақыннан оқушының, сынның, жұртшылықтың қолқасы не? Аз айт, көп айт — есте қаларлықтай айт. Бой шымырлата айт, ой сала айт, толғана айт, толғанта біл. Ол үшін өзің толғанып айт, шабытпен (вдохновениемен) айт. Бұрын естілгенді, мәлімді көпке мәлім түрде, екiнiң бiрi қолы жетерлiк түрде жалынсыз, жансыз айтпа — қайталама, қайта тебiндеме. Сары жұртқа қонба. Шиiр бар да, соны бар. Шиiр баспа. Поэзияның көк қасқа, мөлдір бұлағы бар. Тереңнен, жүректен, қайнар көзден шығып жатқан, жайнай аққан тас бұлақ. Сол соныға аяғы жеткен барады, сол бұлақтан қолы жеткен ішеді. Міне, сүйген ел, сүйiндiрген күнiңдi, күндей жарқын ерiңдi жырлағанда “қойшы қоңыр” бұлкекке салмай, “ит жортаққа” салмай, ескектеп есiп, шалқи бiл. Сөзiң жүрегiңнiң, қан тамырыңның соғуындай лүпiл қаққан, тыныс алып, бусанып тұрған шының болсын. Жырың — асылды шақпақ тасқа ұрғандай ұшқын төгiп тұрған өзгеше және өзiңдiкi болсын. Ол үшін тағы да терең тебiренiп айт, шабытпен айт. Әбдiлданы оқығанда, тыңдағанда осындай шыншыл, тыңды айтатын және iштей үлкен толғануы бар жалынды ақын деп сезiнесiң. Себебi күштi ақын. Ол Отанын етбауыр жақын анасындай сезiнiп, шымырай, шырқай сермей алады. Жауға, жаулыққа қаптаса ширыға, кектене, ызалана соқтығады. Бұрынғы мен бүгiнгiнiң, бүгiн менен келешектiң жалғасқан, астасып қайнасқан ұлы арқауын айттам десе, толғана жырлап, соны сарын, әсерлi әсем саз таба алады. Ол халық мұрасынан өзiнiң поэзия бесiгiн мықтап тауып, сонымен iштей үнемі жалғасып, үнемі көз алдында сақтап отырғандай көрiнедi. Бұл жалғас бiздiң Асқар, Тайырда да бар. Бiрақ осы үшеуiнiң сол жалғасы үш алуан. Тайыр өзiнше, Асқар о да өзiнше, Әбдiлда және басқаша жалғасады. Қысқа, айқын белгiнi айтсақ, Әбдiлда жаңа үлгiмен, оптимистiк екпiнмен толғанатын ақын. Сонда “толғау” са-

зын сапаландырып, өсіріп, жаңғырта дамытып әкеліп бара жатқан ақын. Соны революция лирикасына айналдырып, қазақтың социалистік поэзиясына әсерлі, сапалы көркем бір ағым кіргізіп келе жатқан ақын.

Оның үстіне Әбділда советтің басқа барлық жазушы ақынындай тел емген ақын, халық пен мәдениетті совет поэзиясынан, классик поэзиядан барыпша, молыпша тәрбие-тәлім алып өсіп келе жатқан ақын. Мұнысы мәдениетті ақын болуы, Әбділданың, әсіресе, өзгеше ірі қасиетінің бірі. Бұл жолда ұзақ өріс, үлкен өнім табатын, сонысымен бүгінгі советтік қазақ поэзиясын тағы да көркейте түсіп, алкүрең әдемі жаңа белге, жасыл соны белге шығарарлық серпіні бар. Дүние әдебиетінің классиктерінен Гейне, Шевченко арқылы, совет поэзиясының аса ардақты, әсерлі, ыстық отты ақыны Эдуард Багрицкиймен¹ көп нық сүйіскендей болады.

Өзге жас акындардай Әбділданың да бергенінен берешегі, бүгінгі табысы-жеңісінен келешегі, әсіресе көп үміт еткізін, көп көрік күткізеді.

Әбділда дәл қазірде сол келешек өнімді еңбектерге құлашын кең жайып, үлкен әзірлік үстінде тұрған сияқты. Соңғы жыл жарым, екі жылдың творчестволық жайті сондай. Осы мезгіл ішінде ол ақындық туындысы етіп “Екі жиһанды” берсе және өз шығармаларының ішінде аса бір көркем, күрделі еңбек болғалы тұрған “Құрманғазы” поэмасын жазып келе жатса, осылармен қатар ол биылдар прозаға да және әсіресе, драматургияға араласты. Өзі шақтап, бірақ шындап айтқанда поэзиясын: “жазушылығымның басы деп санаймын” дейді. Мұнысы “болдым”, “біттім” деп жеткеніне жетісіп, бөгіп қалғандық емес, еңбекке, өсуге, ұзақтан өрістеуге өзіне-өзі путевка белгілеу. Қоғамы, Отаны үшін ететін зор сапалы еңбекке шабыттанып, алға қарай бой ұрып, қайрат, от жиып айтып отырғаны. Бергенімнен берерімді асырсам, ұлғайтып, тереңдетіп әпкетсем деген оптимист ақынның жұртшылығы мен өз күшіне мықтап сенгені. Дамы сойлеген, өрлей өскен жазушының програмы.

Мен Әбділдамен драматургияда аз уақыт бірге қосылып жазып көрдім. Соны, жаңа жанрда алғаш жазғаны сол болса да, осы бірге істескен еңбек үстінде Әбділданың шалым-орамын, талант-тәжірибесін толық танып, шын бағаладым.

Әбділданың әзіргі ең жаңа жанры проза. Ол “Туысқандар” деген роман жазып жүр. Мұның да әзір жазылған бірнеше жерлеріне карағанда роман шығады, мейлінше шығара алады деп сенемін.

Рас, Әбділда бұл соңғы жанрларда әлі толық шынығып, пісіп болған жоқ. Ол жөнде жаңағы өзі айтқан, өзіне-өзі белгілеген өрісін шын мақұлдаймыз.

Сол ретте поэзияда сюжетті үлкен поэманы қамты, “Депутат” деген пьеса жазбақсың — онда совет интеллигентінің үлкен бейнесін бер, прозада идея жағынан зор салмақты, көркемдік жағынан шын шебер, мінсіз роман, әңгіме бер дейміз. Соны шындап, мәдениетінді өсіріп өзіңе-өзің қоятын, жұртшылықтың қоятын талап шартты жауапты түрде сезініп, бұл күнге шейін жазғаныңа тойып, қанағаттанып қалмай, еңбек етсең — жаңағы айтқанның бәрін де бересің, сен шын бере аласың деп сенеміз.

ЛЕНИН ҰЛЫ ИДЕЯСЫНЫҢ ЕСКЕРТКІШІ

Бүгін жер жүзінің еңбекші адам баласын жарық күнге бастаған, жарқын жүзді ұлы данышпан көсем Лениннің қайтыс болғанына 15 жыл толды.

Өлді деуге бола ма айтындаршы?

Өлмейтұғын, артында із қалдырған — деген Абайдың сөзі бар. Бірақ бұл шамалы, шағын жақсыға да айтылатын сөз. Ал, бүкіл дүние жүзінің, есімі адам баласының көптен көбіне ардақты Ленинді бұл өлшеумен өлшемейміз. Ол “із”ғана қалдырған жоқ. Ол өзінің артында сөнбес жарық, мысалы күндей, айдай нұр сәуленің жолын қалдырды. Ол өзінің артында көп жаңа жиһан, мол дүние қалдырды — бұл жер шарының алтыдан біріне орнаған социализм. Ол өзінің артында көзі тірісінде соңына еріп, өзі жоқта соның ұлы шәкіртінің басшылығымен өзгеше, басқаша алыптардың асқар тарихын жасап келе жатқан талай жүз миллиондарды қалдырды.

Мұның бәрін, әрине “із” ғана деп қою аз ғана. Мұның бәрі өшпейтін, қайта күн-күн сайын дамып, өзгеріп, шалқып, сермеп, ұлғая беретін ескерткіштер. Өзгелердің ескерткішінен тағы өзгешелігі тірі жанды, өндімелі, ұдайы өскелең ескерткіштер. Данышпан атаның шын ескерткіші, барлық санасы ашылған еңбекші адам баласының жүрегінде. Жаңа біздің ұлы Отанымыздың барлық бауырласқан халықтары болып, көркейтіп жасап келе жатқан социализм құрылысының әрбір саласында.

Бұған ауыр өндірістен де, ауылшаруашылығынан да, мәдениет құрылысынан да партия басшылығымен ойдағыдай орындалған талай-талай табыстарды, жеңістерді мысал етуге болады. Сол барлық мысалдар Советтер Союзының бұрынғы қараңғы, мешеу обыр, озбыр патшалық күйінен ғасырлар бойы кара үзіп, ұзап кеткенін көрсетеді. Көп өндіріс табыс жөнінде біздің отан Еуропаның алдына түсіп, бүкіл

дүние көлемінде кейде бірінші, кейде екінші орын алып отырады.

Мен бұл реттегі көп цифр мысалды санамай, бір ғана белгіні айтып өтпекпін. Ол мәдениет саласының белгісі. Бұрынғы-соңғы мөлшердің барлығында да бұрынғы дәрежелі мектеп, және сонда оқитын адам саны барлық мемлекеттерге ең бір үлкен сын белгі болатын, ендеше қазірде Англия, Франция, Германия, Италия, Жапония – барлығында жоғарғы дәрежелі мектептерде оқитын адам санының жиыны 400 мың болғанда, бізде, жалғыз біздің Союзда, сол оқушылар саны 600 мыңнан асады екен.

Өзге емес осы бір-ақ цифрдың өзі де Ленин жолының көп ескерткішінің бірі болуымен бірге жау атаулының қайсысын болсын ауызға ұрғандай. Мәдениет, білім табысы, кеше ғана ғасырлар бойының қараңғылығында қамалған қалың еңбекші халықтардың табысы. Ленин-Сталин партиясы әкеп берген табыс.

Міне, осы жол, осы қарқынмен қанат сермеп, қасқарып ұшқан біздің тарих ілгері басқан сайын, жылдан жыл асқан сайын ұлы көсем Лениннің жолы мен атына сай ескерткіштерді сан-саладан мың-мыңдап орната бермек, өрлей бермек. Бұл ретте осы өткен 15 жылдың ішінде ұлы Сталин жолдас басшылығымен, Ленин нұсқаған даңғыл бетпен – жыл сайын туып жатқан жаңалық, зор істер, зор белгілер көптен-көп. Дәл осы 15 жылдың өзін алғанда сондай ұлы ескерткіш, үлкен белгінің бірі – партияның Сталин даналығымен жасаған тарихы болып отыр. Лениннің өзі бардағы ісі мен жолы, өзі кеткен соң ұлы шәкірті Сталин басшылығымен қалайша құлаш сермеп келе жатқанын анық дәл танытатын большевизмнің дана кітабы осы. Бұл басынан аяғына дейін Лениннің теңіздей терең ойын, қырымдағыны көретін қыран көзді көрегендігін, толық тұлғалы ұлы данышпан күшін дәлелдеп шығатын кітап.

Бұл кітап қана емес, большевизмнің ұлы идеясын танудағы тамаша құрал. Сол идеяны баурау жөнінде партия мен бар халық және әсіресе совет интеллигенциясы бұл кітапты зор құрал етпек. Ленин жолын тануға талабы бар, өмірге ынтасы бар, өз халқының табысына сүйсінері бар, жаңа бүкіл дүние еңбекшілерінің тағдыры мен тартысында

тілеуестігі бар адамның қайсысын болса да партияның осы қысқаша тарихы қызықтырмай, жетелемей қоймайды.

Революцияның, социализмнің философиясы – диалектикалық материализм жөнін айта келгенде “Демек, саясатта қателеспес үшін, артқа емес, алға қарау керек” деген сияқты қорытынды түйіндердің өзі-ақ өмірді алға, алысқа, зор мұратқа бастаған жол екенін танытады. Партия тарихы құрғана оқу құралы емес – оның шығуы барлық пропаганда жұмысының өзгеруін тілейді. Осыны әсіресе идеология жолында істейтін партия олағы және партияда жоқ большевиктердің барлығы да түсінуі қажет.

Сол ретте жазушылар үшін қысқаша тарихтың айрықша маңызы бар. Ол жазушылық шығармалық жолда жаңа өріс көрсетумен бірге бұл күнге дейін дүдәмал көрінген көп үлкен проблемаларды шешіп береді.

Партия тарихын, Ленин-Сталин жолын оқып, танып, большевиктік партияның философиясын білмесең тіпті бүгінгі жазушы бола алмайсың. Өйткені партия тарихы – революция теориясы болмаса революция практикасы болмайтынын танытып оқытады.

Сонымен қатар бар жайын танып, ойланып, қорытып шығып, өзің істеп келе жатқан салада құрғана бір үстірт қолданушы болмай, тереңінен өнімді жолмен қолданушы болуың керек. Өйткені “... маркстік-лениндік теория – догма емес, іске басшылық”, сондықтан әдебиеттің алдына қойылатын жаңа міндет – біздің шындықтың жайынан жаңа білім беріп, марксизм-ленинизмді сол жаңа біліммен байыта түсетін болу шарт.

Осы жолда зор үлгіні пролетариаттың ұлы жазушысы Горький көрсеткен еді. Оның “Ана” деген атақты повесі большевиктер тактикасымен, партияның геройлық ісін тамашалап жазған шығарма еді. Ол уақыт, Г.Плехановтың большевиктердің “қаруға ұмтылу керек емес еді” деп табалап жүрген кез болатын. Ленин Плехановқа қатты ашуланып: “Ресейдің жұмысшы табы аспанға да шабуыл жасай алатынын бір рет көрсетті, әлі де талай рет көрсете алады” деген еді. Горькийдің “Анасы” дәл Лениннің осы пікірін көркем тұлға, үлкен кескінмен көрсеткен шығарма еді.

“Жазушы — адам жанының инженері “деген абзацпен айтқан сөзінде ұлы көсем Сталин жолдас жазушының ең жауапты, ең терең өзгешелігін айтты. Ол жазушы барынша терең болсын, шебер болсын деген бағыт берді. Өйткені, адам жаны, адам денесінен қиын да, өзгешерек те. Доктор атаулының барлығы қанша айтқанмен адамның анатомиясы мен физиологиясы негізінде бірқалыпты заттар. Инженерге де белгілі агрегат — негізінде қалыпты заңнан аумай құрылатын зат. Онда қайталау, копиялар жасау заңды. Ал адам жаны деген, адам мінезі, ішкі жаратылысы оншалық көп қайталай бермейді. Ендеше әр адамды жазғанда қайталамай, штамппен тұсалып қалмай өсе біл, өнди біл деген сөз ғой. Тоқсан жыл жазсаң да, тоқсан шығарма жазсаң да қайталауға, сар жұртты қайта жағалауға, қайта тебіндеуге лайық емес, жол жоқ деген ғой. Бұл даусыз шын емес пе? Жаңа жазушылық еңбегінің ең сүйікті қасиеті осында емес пе? Тек осыны ақтай алу шарт. Осы жолда Ленин-Сталин жолының партия тарихында соншалық айқын, қонымды боп жазылған диалектикасынан оқу шарт.

Сонда ғана біз пропаганданың ең күшті құралының бірі — көркем абзацпен үгіттейтін үгітші екенімізді анық түсінеміз. Тарих алдында, қоғам алдында Ленин-Сталин жолының нәрлі қайраткері боламыз.

ГЕРОЙДЫҢ МОЛ БЕЙНЕЛІ ОБРАЗЫ

Жұртшылық көптен күткен “Амангелдіні” қуана қарсы алып, қызыға көріп отыр. Көруде ең алғаш ойға келетін бір нәрсе, осы картинаны осындай қып істеп берген коллективтің еңбегінің жайы. Байыпты, талантты режиссері Левиннен бастап, атақты герой образына барын-жанын салып ойнаған Елубайдан бастап барлық коллективіне көп-көп алғыс айтқым келеді.

Фильм зор шындықтың айнасы. Тарихи терең сырлы, ұлы көлемді, мол бейнелі шындықтың фильмі. Ол шындық қалың ел, камалған бұқараның Ленин-Сталин жолындай нұрлы күнге сусап, соны кеп тапқандығы турасындағы шындық. Бұл жағынан алғанда фильмде жасама бояу, әшекей сияқты жалған көрік жоқ. Барлық бұйымы дәл жаңа өмірдегідей қонымды, орынды. Осы мағнаның барлығын бір ортаға жиып, айқын қып, сүйікті қып көрсететін Амангелдінің өз образы. Қазір ең алғашқы әсерді шолақ түрде айтып отырмыз. Кейіннен, өзге келешек істерге үлгі болу жөнінде бұл фильм жайынан молырақ пікірлер айту даусыз қажет. Амангелді образын жасауда Елубай, қысқа айтқанда, естен кетпес аса қымбат еңбек еткен. Герой жайындағы фильмінің қалпынан шыққан жалындаған геройы даусыз бар. Өз лайығынша, өз орынша осымен тең ойын Амангелдінің достары, жақындарының ойыны. Бұлардың да өзінше сүйікті, сыншыл, жанды бейнелері бар. Жаулары да осал емес. Ол жақтан әсіресе айқын, күшті, зәрлі көрінген Жапар-Қанабек¹, Жақас-Құрманбек² және Қалыбек³, Қапан⁴ ойнаған образдар. Фильмнің бүгінгі қалпында аз да болса кемшілік сияқты көрінген жерлері, павильон суреттері аздықтан ба, барлық бояуы сұрғылттау сияқты, айқыны аздау. Онан соң Алатаудың табиғат көркі көп көріне алмаған сияқты. Монтаж кемшілігі оқиғалардың бірталайын онша түсінікті етпей, бірден

бірге тез секірітіп, жедел қуып әкетіп, кейде оқиғаға таныс емес адамның ұғымына ауырлау етіп кеткен. Кейбір аса қымбат көріністері тым аз, шапшаң бітіре жөнеліп кетіп отырған бар сияқты. Әсіресе жетісе қоймағандық музыкасында. Қазақ халқының ең дария әдемі, әсем әндерінің бірде бірін кіргізсе нетер еді? Сонымен бірге барлық фильмдердей бар халық айтып кететін етпес пе еді. Амангелді атын о да есте қалдыра түспес пе еді?

Осындай бірер жағы болмаса, фильм зор қуанышпен құттықтай қарсы алатын фильм болды. Сөз аяғында айтарымыз: “Амангелді” ерте шығу керек еді, қазақ халқының өмірінен алынған ең бірінші фильм енді ғана шығып отыр. Осы кешіккеннің орайын тез қайыру үшін Қазақстан жайынан оның бүгінгі зор табыс күндерінде, бүгінгі елдерге арналған “Амангелдідей” кесек-кесек фильмдерді енді жедел шығаратын болайық.

ЭПОС И ФОЛЬКЛОР КАЗАХСКОГО НАРОДА

в соавторстве с Л.Соболевым¹

Великому Абаю, поэтической душе и мудрости казахского народа, принадлежит изречение: “Мир — океан: времена, как ветры, гонят волны поколений, сменяющих друг друга, и в этом — круг вечности”². “Волны поколений” оставляют на берегах истории бесценные жемчужины искусства. Это — архитектурные памятники древности, греческие храмы, египетские пирамиды, китайские пагоды³, живопись, музыка или скульптура, долговечность мрамора и камня, доверившая свой рассказ о человеке ушедших времен. Но самые драгоценные из этих жемчужин — те, в которых дух и разум человечества живут в самой выразительной и самой полной форме, в форме неуядаемого и понятного всем поколениям художественного слова.

Вглядываясь в глубокое мерцание этих жемчужин, хранящих в себе отсветы прошлого, мы проникаем взглядом через века, — и давно ушедшая жизнь встает перед нами во всей полноте и сложности своей. Эпос, бессмертный и мудрый рассказчик о прошлом, доносит до нас дыхание веков, и человек оживает перед нами со всеми своими мыслями и чувствами, со всей своей неистребимой мечтой о счастье и вековой борьбе за него.

Казахский народ — трагический странник, в поисках за счастьем кочевавший по степям и столетиям, — не мог оставить нам памятников архитектуры, скульптуры, живописи. Но он оставил нам самые драгоценные памятники художественного слова. Народ-певец, народ-поэт — он со всей силой своего поэтического гения, присущего ему с древнейших времен, выразил свой дух в бессмертных творениях — в эпических поэмах, в бесчисленных и многообразных народных песнях.

Поэтический дар казахского народа вызвал к жизни особый тип поэта, сохранившийся до наших времен, тип акына-певца — импровизатора и хранителя созданных до него поэтических сокровищ. Именно акынам мы обязаны возникновением и сохранением до наших дней лучших образцов народной поэзии. “Мать дороги — копыто, мать слова — ухо”, — говорит казахская пословица: акын не только создавал свои собственные песни, но и прислушивался к песням, спетым джигитами, девушками, женщинами и стариками по поводу событий их личной жизни — смерти, рождения, свадьбы, прощания. Акын, взыскательный и строгий собиратель, вместе со своими песнями повторял и эти, найденные им в самом народе, и безымянная песня в передаче акынов летела по степи — из края в край, по времени — из века в век.

Кто-то из акынов первый догадался объединить бытующие в народе прощальные и поминальные песни о каком-то герое, связать их единой сюжетной нитью, расцветить собственными образами и положить этим начало первой эпической поэме. Переходя от одного акына к другому складывающаяся поэма обростала деталями, ширилась в сюжете, обогащалась творческой передачей последующих акынов. Народ вместе с акынами участвовал в создании эпической поэмы, принимая или отвергая различные ее варианты, пока в этом “естественном отборе” не складывался окончательный, более или менее устойчивый вариант, который и становился каноническим, обязательным для всех передающих его акынов.

Роль акынов, как хранителей эпоса и фольклора, особенно подчеркивается тем, что возможность записи и издания казахских эпических поэм и фольклора появилась только в середине девятнадцатого века. Таким образом, до этого времени эпос сохранялся исключительно благодаря акынам. Понадобились века, чтобы поэтические сокровища, созданные и сохраненные казахским народом, могли стать известными другим народам, могли занять в мировой литературе подобающее им место. Только в условиях социалистической культуры казахский эпос и фольклор получили настоящую